کیان راد، زهرا؛ فهیم‌نیا، فاطمه؛ نقشینه، نادر (۱۳۹۶). ارزیابی خدمات جنبی کتابخانه‌های وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز و نقش آن در توسعهٔ فرهنگ مطالعهٔ مخاطبان کودک و نوجوان آن. *پژوهش‌نامه کتابداری واطلاع‌رسانی*، ۷ (۲)، ۴۱-۶۰.

ارزیابی خدمات جنبی کتابخانه‌های وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز و نقش آن در توسعهٔ فرهنگ مطالعهٔ مخاطبان کودک و نوجوان آن

زهرا کیان راد[۱]، فاطمه فهیم‌نیا[۲]، نادر نقشینه[۳]

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۰/۵ تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۱/۱۰ DOI: 10.22067/riis.v7i2.61308

چکیده

مقدمه: پژوهش حاضر با هدف ارزیابی خدمات جنبی کتابخانه‌های وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز و نقش آن در توسعهٔ فرهنگ مطالعه کاربران (کودکان و نوجوانان) انجام شد.

روش: این پژوهش کاربردی است و با رویکرد ترکیبی انجام شده است. جامعهٔ آماری این پژوهش، بیست کتابخانهٔ عمومی در شهر تبریز است که طبق آمار ادارهٔ کل نهاد کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در سال ۱۳۹۵، در این شهر وجود داشت. به‌دلیل محدودبودن جامعه، همهٔ کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز مطالعه شدند و به‌دلیل مشخص‌نبودن شمار کاربران (کودکان و نوجوانان) استفاده‌کننده از خدمات جنبی، نمونه‌گیری از نوع نمونهٔ در دسترس بود. در بخش کمی پژوهش، از پرسشنامهٔ محقق ساخته استفاده شد که روایی آن طبق نظر متخصصان و پایایی آن بااستفاده از آزمون آلفای کرونباخ تأیید شد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد، آموزش قرآن، داستان‌نویسی، مسابقات کتاب‌خوانی و نقاشی، جشن و مراسم مذهبی، مطالعه در تابستان، کانون ادبی، نمایشگاه کتاب، قصه‌گویی و تازه‌های کتاب برنامه‌های جنبی اجراشده در کتابخانه‌های عمومی هستند. نمایش فیلم، موسیقی و گروه‌های کتاب‌خوانی در هیچ‌کدام از کتابخانه‌ها ارائه نشد. بیشترین اطلاع‌رسانی خدمات از طریق مدرسه بوده و هدف بیشتر شرکت‌کنندگان سرگرمی بود. رضایت از برنامهٔ آموزش قرآن بسیار و مسابقات کتاب‌خوانی و نقاشی درحدمتوسط است.

بحث و نتیجه‌گیری: طبق یافته‌های به‌دست‌آمده از دیدگاه کاربران (کودکان و نوجوانان)، خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی با میانگین ۳/۵۱درصد تقریباً بالاتر ازحدمتوسط است که درحدخوب قرار گرفته و در توسعهٔ لایهٔ قواعد مؤثر است. به‌همین‌ترتیب، خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی با میانگین ۳/۴۴درصد درحدمتوسط قرار گرفته که موجب بهبود لایهٔ جلوه‌ها

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه تهران، zahrahaftadi1985@gmail.com

۲. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)، fahimnia@ut.ac.ir

۳. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه تهران، nnaghs@ut.ac.ir

می‌شود. خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی نیز با میانگین ۳/۵۸درصد بالاتر ازحدمتوسط یعنی درحدخوب قرار دارد و در جهت‌دادن باورهای کاربران (کودکان و نوجوانان) از مطالعه و عناصر مرتبط با آن و نشان‌دادن ارزش‌های مطالعه مؤثرند. به طورکلی، از یافته‌های به‌دست‌آمده می‌توان نتیجه گرفت که خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در توسعهٔ فرهنگ مطالعه کاربران (کودکان و نوجوانان) درحدمتوسط اجرا شده است. این کتابخانه‌ها می‌توانند با وضع قواعد و راهکارهای بهتر به بهبود فرهنگ مطالعه کمک کنند.

کلیدواژه‌ها: خدمات جنبی، کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز، فرهنگ مطالعه، کودکان و نوجوانان، کتابخوانی.

مقدمه

کتابخانه‌های عمومی سهم عمده‌ای در بالا بردن سطح دانش اجتماع و شکوفایی استعدادهای افراد یک جامعه دارند و سنگ بنای توسعه‌ی فرهنگی، اجتماعی و سیاسی محسوب می‌شود. برطبق اعلامیه‌ی رسمی انجمن کتابداران آمریکا که درسال ۱۹۵۶ منتشر شد، پرکردن اوقات فراغت افراد جامعه به نحوی که باعث بهسازی رفتارهای فردی و اجتماعی آنها شود، کمک به شناخت و درک هنر و کمک به شکوفایی و اعتلای استعدادها و خلاقیت‌های روحی و ذهنی افراد جامعه از اهداف کتابخانه‌های عمومی است(مزینانی،۱۳۸۶). مطالعه و کتابخوانی یکی از شاخص‌های رشد و بالندگی هر کشور و ابزار اصلی افزایش سطح آگاهی و دانش تک تک افراد جامعه است. افزایش سطح آگاهی و دانش افراد جامعه موجب بهبود نگرش و رفتار آنان و تجلی توانایی‌ها و استعدادهای نهفته در راستای هموار ساختن و تسریع فرایند پیشرفت جامعه می‌شود؛ و توسعه فرهنگی است که به دنبال خود توسعه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جامعه را رقم می‌زند. لازمه توسعه همه جانبه کشور، داشتن مردمی آگاه، با شعور و بادرایت و دارای فکر و اندیشه صحیح و درست است. در جوامع پیشرفته سال‌هاست که توجه به ارتقای سطح آگاهی و دانش عمومی، از عوامل و رمز پیشرفت محسوب می‌شود. برای گام گذاشتن در جهت پیشرفت و تحولات عظیم فرهنگی، اقتصادی و صنعتی و بهره‌مندی از رفاه بیشتر در زندگی، بایستی فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در جامعه ترویج پیدا کند.

در ایجاد عادت و علاقه به مطالعه و ترویج کتابخوانی، عوامل متعددی مؤثرند. در این میان کتابخانه‌های عمومی نقش عمده‌ای در پرورش یک ملت پیشرفته و خلق یک جامعه با افرادی مطلع دارند. دستیابی به منابع خواندنی، یکی از عوامل مهم اثرگذار بر وضعیت مطالعه افراد است. کتابخانه‌های عمومی نهادهایی هستند همگانی که باید منابع دانش بشری را به رایگان در اختیار همگان قرار دهند و بخش‌های کودک و نوجوان این کتابخانه‌ها این گروه‌های سنی را زیر پوشش خدماتی خود قرار می‌دهند. وجود کتابخانه‌های خوب در مدارس، جامعه را بی‌نیاز از کتابخانه‌های عمومی نمی‌کند، چرا که درکتابخانه‌ی

مدرسه خواندن برنامه‌ریزی شده و هدفمند یا خواندن موظف از اولویت بیشتری برخوردار است، اگرچه به علایق کودکان نیز بی‌اعتنا باشد حال آنکه درکتابخانه‌ی عمومی خواندن آزاد از طریق دنبال کردن علایق شخصی و بدون برنامه‌ریزی از اولویت برخوردار است. مسئولان این کتابخانه‌ها وظیفه دارند برای پرکردن اوقات فراغت کودکان و نوجوانان برنامه‌ریزی کنند و کتابخانه را به کانون فرهنگی برای بروز خلاقیت‌های ادبی، هنری، علمی و فنی کودکان مبدل کنند. برنامه‌ریزی درست و مناسب، سطح بهره‌وری کتابخانه‌های عمومی را بالا می‌برد. خدمات کتابخانه‌های عمومی برای کودکان و نوجوانان از نوعی است که در برخی کتابخانه‌ها به صورت تخصصی و وظیفه‌ی اصلی، و در پاره‌ای دیگر به عنوان یک بخش جانبی از فعالیت کتابخانه مطرح می‌شود. همزمان با پیشرفت‌های گسترده در عرصه‌ی آموزش و پژوهش، بحث خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان نیز مورد توجه قرارگرفته است. لازم به ذکر است که کتابخانه‌های عمومی عاملی بسیار تأثیرگذار در ارتقای سطح سواد کودکان و نوجوانان به شمار می‌روند. در سالهای اخیر، کتابخانه‌های عمومی به فعالیت‌های مربوط به کودکان و نوجوانان توجه خاصی مبذول داشته‌اند. به گونه‌ای که بخش‌هایی مختص این گروه نیز درکتابخانه‌های عمومی تشکیل شده و نیازهای اطلاعاتی آنان را پوشش می‌دهد. این خدمات شامل برنامه‌های متعددی است: نظیر انواع روش‌های اطلاع‌رسانی و آموزش‌های غیررسمی، کلاس‌های آموزشی فنون و مهارت‌های مختلف، تقویت قدرت تفکر و برنامه‌های سرگرمی.

کتابخانه‌های عمومی سابقه‌ی طولانی در خدمت به کودکان دارند و به همراه خانواده، مدرسه و کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در برآوردن نیازهای مطالعه‌ای کودکان و نوجوانان و ایجاد عادت به مطالعه در آنان نقش مؤثری دارند. بخش کودکان و نوجوانان درکتابخانه‌های عمومی از اولین قسمت‌های تشکیل یافته درکتابخانه‌ها بوده است، امروزه از آنجا که فرهنگ‌سازی و ایجاد عادت به مطالعه در سنین کودکی پایداری و قوام بیشتری دارد و کودکان امروز، بزرگان و پیران فردا هستند و آینده درگرو افزایش آگاهی، آموزش هدفدار و بیداری این نسل مستعد است. لذا کتابخانه‌ی عمومی باید نقش خدمات‌دهی به این قشر تأثیرگذار و تأثیرپذیر جامعه را بسیار مهم تلقی کند و جهت کشاندن آنها به کتابخانه‌ها و آموزش آنها باید تسهیلات ویژه‌ای را فرآهم نماید. برای اینکه کودکان به کتابخانه کشانده شوند و در آنها ذوق و شوق مطالعه ایجاد گردد، و برای اینکه در اولین برخورد با کتابخانه از کتابخانه طرد نشوند باید جاذبه‌های کتابخانه را برای آنها بیشتر جلوه داد و دافعه‌ها را از کتابخانه زدود، باید در موقع عضویت کتابخانه برای کودکانی که برای اولین بار به کتابخانه مراجعه کرده‌اند کارت عضویت رایگان

صادر نمود. و یا اینکه حق عضویت کتابخانه را برای آنها کمتر کرد و وسایل مطالعه‌ی مخصوصی را برای آنها در نظر گرفت، و هر چند وقت یکبار اقدام به برگزاری جلسه‌های قصه گویی و نمایش فیلم نمود تا مطالعه و کتابخانه را که اساسی‌ترین هدف کتابخانه‌ها است در نسل‌های آینده نهادینه کرد(عباداللهی،۱۳۸۲). خدمات کتابخانه‌ای مؤثر برای کودکان مستلزم وجود طیف وسیعی از تجارب و مهارت‌های حرفه‌ای است. کتابدارانی که به کودکان خدمات می‌دهند، با معلومات‌ترین افراد در زمینه نظریات و راه‌های عملی در حوزه کتابداری هستند. اما باید دانش تخصصی در زمینه نیازهای خاص استفاده‌کنندگان کتابخانه کودک را نیز داشته باشند (بیرانوند،۱۳۸۷). کتاب‌های خوب و مناسب به تنهایی کافی نیست تا عادت به خواندن درکودکان و نوجوانان شکل بگیرد قصه‌گویی وکتابخوانی برای کودکان، معرفی شفاهی کتاب، مشارکت در روند کتاب‌سازی با کودکان اول و دوم دبستان، برگزاری نمایشگاه‌های مقطعی و دائمی می‌تواند بخشی از فعالیت‌هایی باشد که درکتابخانه‌ها صورت می‌گیرد، تا پیوند کودکان و نوجوانان با کتاب مستحکم‌تر شود(قزلایاغ،۱۳۸۳،ص.۳۷۴). کتابخانه‌های عمومی با در دسترس قرار دادن دانش و اطلاعات برای تمام اقشار جامعه سهم بسزایی در توسعه فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه دارند. از سوی دیگر، در تحول و توسعه فرهنگی چیزی که بیش از همه باید تغییر کند، ذهنیت جامعه است و ذهنیت یعنی اندیشه و کتابخانه‌ها بستر اندیشه‌اند. همچنین از آنجایی که اعتلای فرهنگی با میزان کتاب و کتابخوانی و همچنین کمیت و کیفیت فعالیت‌های فرهنگی در هر جامعه ارتباط مستقیم دارد، کتابخانه‌های عمومی با گسترش فرهنگ مطالعه و به عنوان ابزار فعالیت‌های فرهنگی هر منطقه جایگاه ویژه‌ای در رشد فرهنگی افراد جامعه دارند. به عبارت دیگر کتاب خواندن باعث ارتقاء سرمایه فرهنگی فرد می‌شود (بوردیو[1]، ۱۹۸۹).

یکی از مهمترین عناصر ادامه حیات هر ملتی فرهنگ آن جامعه است. فرهنگ، مجموعه کلیتی است که در برگیرنده دانش، باور، هنر، اخلاقیات، قانون، سنت و هر قابلیت و عادت دیگری که انسان به عنوان عضوی از جامعه کسب می‌کند (بلینگتون، استرابریج، گرینسایدز و فیتزسیمونز ، ۱۳۸۰). پیشرفت هر جامعه در گرو پیشرفت و توسعه فرهنگ آن است و توسعه فرهنگی زیربنای توسعه همه جانبه است زیرا برای توسعه آنچه باید تغییر کند، فکر، اندیشه و رفتار انسان‌هاست در زمینه تعالی فرهنگی، شاخص‌های متعددی ایفای نقش می‌کنند که سطح دانش و آگاهی‌های عمومی و تخصصی افراد جامعه بیش از هر عاملی در آن اهمیت دارد(حاجی میررحیمی، ۱۳۷۸). پایین بودن سطح مطالعه در کشور ما ناشی از

1. Bourdieu

ناآشنایی و عادت‌نداشتن به مطاله از دوران کودکی است. ما می‌توانیم مطمئن باشیم چنانچه فرزندانمان از کودکی شوق به خواندن پیدا کنند و انگیزه مطالعه‌کردن در آنان به‌وجود آید و مطالعه کردن را جزئی از زندگی خود بدانند، بدون شک در هر دوره از زندگی خود به هر طریق که شده مواد و مطالب مورد نیاز را به دست آورده و مطالعه می‌کنند (ریاضی،۱۳۷۵). کودکی که خیلی زود راه صحیح مطالعه را فرا می‌گیرد و به عنوان یک فعالیت پرثمر در جستجوی آن است، به محض اینکه مطالعه بتواند رضایت وی را تأمین کند، خودبه‌خود یاد می‌گیرد که بهتر و باز هم بهتر بخواند. از طرف دیگر، کودکی که در خواندن با اشکالاتی مواجه می‌شود، از مطالعه دوری می‌کند و حتی امکان دارد از کتاب متنفر شود.

جوکار و کرمی (۱۳۸۰) به بررسی «میزان مطالعه و کتابخوانی فرزندان شاهد شیرازی» پرداختند. این پژوهش به روش پیمایش و با استفاده از پرسش‌نامه انجام شد. یافته‌های تحقیق نشان داد میزان مطالعه دختران و پسران شاهد شیرازی یکسان بود. گرانی کتاب، حجم زیاد دروس و نداشتن مکان مناسب برای مطالعه (مانند کتابخانه) از عوامل بازدارنده بر سر راه مطالعه بود. بنابراین فرآهم کردن مکان مناسب برای مطالعه در کتابخانه‌ها می‌تواند بر افزایش میزان مطالعه مؤثر باشد.

شعبانی و فاضل (۱۳۸۱) به بررسی «میزان، نوع و عوامل مؤثر بر مطالعه غیر درسی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان شهرضا» پرداختند. این پژوهش از نوع پیمایشی بود. نتایج پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان پسر به طور معناداری مطالعه غیردرسی کمتری نسبت به دختران داشتند، گرایش‌های موضوعی بین دانش‌آموزان دختر و پسر متفاوت بود و بین رفتارهای توجه‌آمیز والدین و معلمان، حجم دروس و تکالیف کلاسی و تجهیز و نحوه اداره‌ی کتابخانه با ساعت مطالعه غیر درسی رابطه معناداری وجود نداشت. در حالیکه دانش‌آموزان تبلیغات کتابخوانی (مسابقات کتابخوانی، نمایشگاه‌های کتاب و معرفی کتاب) را در افزایش مطالعه غیر درسی مؤثر دانسته‌اند و بین تبلیغات کتابخوانی و ساعت مطالعه غیر درسی رابطه معنادار وجود داشت. از این رو می‌توان نتیجه گرفت تبلیغات کتابخوانی بر میزان مطالعه افراد تأثیر دارد.

صبایی و بزرگ پیمان (۱۳۸۲) در پژوهشی دیگر، به بررسی «راه‌های برانگیختن دانش‌آموزان دوره متوسطه گلپایگان به مطالعه کتابهای غیر درسی» پرداختند. این پژوهش به روش پیمایش انجام شد و داده‌ها از طریق پرسش‌نامه گردآوری شد. ایشان در این پژوهش، تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی، فردی و خانوادگی در برانگیختن دانش‌آموزان به مطالعه آزاد را مورد بررسی قرار دادند. نتایج این پژوهش نشان داد عوامل فرهنگی، فردی و خانوادگی در برانگیختن دانش‌آموزان دوره متوسطه به مطالعه کتابهای غیر

درسی تأثیر داشت. در این پژوهش کتابخانه‌های عمومی به عنوان یکی از عوامل فرهنگی مورد بررسی قرار گرفت. بنابراین کتابخانه‌های عمومی از عوامل مؤثر در ایجاد انگیزه مطالعه و توسعه لایه باورهای فرهنگ مطالعه می‌باشند

ملایی(۱۳۹۱) در تحقیقی پیمایشی با عنوان «شناسایی راه‌های بهبود خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان اصفهان از دیدگاه کاربران بر مبنای رهنمودهای ایفلا و یونسکو» به شناسایی راه‌های بهبود خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی اصفهان از دیدگاه کاربران پرداخت. وی سه خدمت جنبی، خدمات برون کتابخانه‌ای، تشکیل گروه‌های مطالعاتی و قصه‌گویی مورد بررسی قرار گرفت. جامعه آماری وی، کلیه اعضای کتابخانه‌های عمومی در پنج منطقه جغرافیایی واقع در استان اصفهان، وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور بود که با توجه به حجم جامعه آماری تعداد ۴۵۹ نفر با استفاده از نمونه‌گیری خوشه‌ای به عنوان نمونه آماری برگزیده شدند. یافته‌های تحقیق نشان داد که خدمات برون کتابخانه‌ای، برگزاری برنامه‌های قصه‌گویی و تشکیل گروه‌های مطالعاتی در بهبود خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی اصفهان تأثیرگذار است. همچنین از میان ویژگی‌های جمعیت شناختی برحسب جنسیت اختلاف مشاهده شده بین میانگین نمرات مؤلفه‌های بهبود خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان اصفهان معنادار نبود. بر حسب وضعیت تأهل فقط اختلاف مشاهده شده بین میانگین نمرات مؤلفه خدمات برون کتابخانه‌ای معنادار بود. بر حسب سن، سطح تحصیلات و وضعیت شغلی در خصوص هر سه مؤلفۀ بهبود خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی اصفهان تفاوت معناداری وجود دارد. و بر حسب سابقه استفاده از خدمات کتابخانه در دو مولفه خدمات برون کتابخانه‌ای و برگزاری برنامه‌های قصه‌گویی در کتابخانه‌های عمومی استان اصفهان تفاوت معناداری وجود دارد.

سالاری (۱۳۹۱) در پژوهشی به «تبیین عوامل مؤثر بر فرهنگ مطالعه در ایران» پرداخت. وی برای فرهنگ مطالعه سه لایۀ ارزش‌ها و باورها، قواعد و هنجارها و جلوه‌ها را در نظر گرفت و با استفاده از روش کتابخانه‌ای و مطالعه متون عوامل عمده مؤثر بر فرهنگ مطالعه را شناسایی کرد و از طریق توزیع سه پرسش‌نامه بین صاحب‌نظران اهمیت متغیرهای مطرح شده، فاصله بین وضعیت موجود و مورد انتظار عوامل مؤثر و اولویت مؤلفه‌های اصلی و فرعی مؤثر بر فرهنگ مطالعه را تعیین نمود. براساس نتایج بدست آمده، کتابخانه یکی از عوامل اصلی و تأثیرگذار بر سه لایه باورها، قواعد و جلوه‌های فرهنگ مطالعه بود. در لایه باورها، مؤلفه فرعی پایگاه اجتماعی کتابخانه در جامعه و در لایه قواعد و جلوه‌ها مؤلفه فرعی ایجاد، توسعه و فعال‌کردن کتابخانه‌ها در مؤلفه اصلی کتابخانه بیشترین تأثیر را داشتند. بنابراین کتابخانه‌های عمومی از

راه‌های مختلف می‌توانند بر هر سه لایه فرهنگ مطالعه مؤثر باشند و سنجش میزان این تأثیر نیازمند انجام پژوهش‌های متعدد است. دهقانی(۱۳۹۴) در پژوهشی به روش پیمایشی به بررسی نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران پرداخت. یافته‌های تحقیق وی نشان داد که از دیدگاه کاربران، نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان در توسعه لایه باورها و جلوه‌ها بالاتر از حد متوسط و در لایه قواعد در حد متوسط بوده است. همچنین بین میانگین نمرات حاصل از نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان براساس متغیر جنسیت، گروه‌های سنی و مدارک تحصیلی کاربران تفاوت معناداری وجود نداشت.به طور کلی نتایج نشان داد که کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان نقش خود را در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران به خوبی ایفا نکرده‌اند. کلانو و نومن[۱] (۲۰۰۱) به بررسی «نقش کتابخانه‌های عمومی ایالت پنسیلوانیا در توسعه سواد کودکان» پرداختند. داده‌های مورد نیاز این پژوهش از طریق مشاهده و مصاحبه گردآوری شد. نتایج نشان داد خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی مانند برنامه‌های خلاصه‌گویی و قصه‌خوانی در کودکان ایجاد انگیزه برای مطالعه می‌کرد، نه‌تنها کودکان بلکه والدین و پرستاران آنان را نیز به کتابخانه می‌کشاند. کودکانی که در برنامه‌های خلاصه‌گویی شرکت می‌کردند، نسبت به بقیه کودکان، مهارت‌های خواندن را بهتر کسب می‌کردند، با نویسندگان و عناوین بیشتری آشنایی داشته و بیشتر به کتابخانه مراجعه می‌نمودند. یافته‌ها نشان داد که برنامه موفق خواندن در تابستان، تعداد زیادی از بچه‌ها و والدین‌شان را هر ساله به کتابخانه جذب می‌کند. بیشتر از یک سوم کتابخانه‌های بررسی شده گفتند که برنامه‌هایشان باعث می‌شوند هر تابستان ۲۰۰ کودک به کتابخانه مراجعه کنند. نزدیک به ۹۱درصد از زمان برنامه در طول هفته به خواندن داستان برای پیش دبستانی‌ها اختصاص می‌یابد، ۷۹درصد به هنرها و صنایع دستی و ۵۶درصد برنامه‌ها حوادث ویژه و دیدار از کتابخانه‌های دیگر. یافته‌های این پژوهش بر نقش مهمی که کتابخانه در دستیابی کودکان به ویژه کسانی که با عدم دسترسی به کتابها و دیگر موادخواندنی در زندگی روزانه‌شان مواجهه هستند تاکید می‌کنند.

دنت و یانوتا[۲] (۲۰۰۵) در پژوهشی به «بررسی ویژگی‌ها و عادات مطالعه جامعه استفاده‌کننده از کتابخانه‌ی روستایی کیتنگسا در آفریقا» پرداختند. این پژوهش به روش مشاهده و مصاحبه انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد که بیشتر کاربران این کتابخانه دانش‌آموزان بودند که به دلیل متناسب بودن مجموعه کتابخانه با نیازها و زبانشان، فرهنگ مطالعه در بین آنان افزایش یافته بود. به اعتقاد این پژوهشگران،

1. Celano, D., & Neuman, S.B
2. Dent, V. & Yannotta, L

مجموعه مناسب از مواد خواندنی می‌تواند میزان و لذت خواندن را افزایش دهد. همچنین آنان اظهار داشتند توسعه کتابخانه‌های عمومی که منابع به زبان محلی را جمع‌آوری می‌کنند، راهی برای توسعه فرهنگ مطالعه در سرتاسر آفریقا است. بنابراین مجموعه مناسب کتابخانه‌های عمومی می‌تواند در ترغیب افراد به مطالعه و ترویج کتابخوانی مؤثر واقع شود. لاکسمی[1] (۲۰۰۷) در پژوهشی به بررسی «تأثیر امر ترویج مطالعه در کتابخانه‌های عمومی اندونزی» پرداخت. این پژوهش از نوع شبه آزمایشی بود و داده‌های مورد نیاز از طریق مشاهده و مصاحبه با یک گروه آزمایش جمع‌آوری شد. یافته‌های این پژوهش نشان داد که فرهنگ مطالعه در کتابخانه عمومی پرپامدا ترویج یافته و میزان مطالعه اعضای کتابخانه افزایش یافته بود و این امر با برنامه‌هایی چون خدمات امانت، مسابقات کتابخوانی و برگزاری نمایشگاه کتاب محقق شده بود. طبق یافته‌های وی، کتابخانه عمومی پرپامدا با ارائه خدمات جنبی مانند برگزاری مسابقات کتابخوانی و نمایشگاه‌های کتاب و ارائه خدمات امانت موجب توسعه لایه جلوه‌های فرهنگ مطالعه شده است. رومن و فایور[2] (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «آیا برنامه‌های مطالعه در تابستان کتابخانه‌ی عمومی از وقفه در موفقیت جلوگیری می‌کنند»، به این نتیجه رسیدندکه دانش‌آموزانی که در برنامه‌های مطالعه در تابستان شرکت کرده‌اند نمرات بالاتری از دانش‌آموزانی که در این برنامه‌ها شرکت نکرده بودندکسب کردند. دانش‌آموزانی که در این برنامه‌ها شرکت کردند والدین‌شان نیز در سط بالایی از کتابخانه استفاده می‌کردند، در خانه‌هایشان کتاب‌های بیشتری داشتند. فعالیت‌های ادبی بیشتری در خانه‌شان وجود داشت. همچنین نتیجه گرفتند که دانش‌آموزانی که در برنامه‌های مطالعه در تابستان شرکت کردند مهارت‌های خواندنشان افزایش یافته است.. شرایدر[3] (۲۰۱۲) پژوهشی با هدف «به اثبات رساندن موفقیت روش مشتری محور در مجموعه‌سازی دانشگاه بریگهام» انجام داد. جامعه این پژوهش اعضای کتابخانه دانشگاه بریگهام بودند. برای رسیدن به این هدف قیمت و میزان امانت کتابهای خریداری شده توسط کتابخانه و کتابهای خریداری شده براساس تقاضای مشتریان سنجیده شد و نسبت قیمت به میزان امانت این دو روش با هم مقایسه شد. نتایج این بررسی نشان داد که اگر چه قیمت کتابهای خریداری شده از سمت اعضاء و کتابهایی که از طریق مجموعه‌سازی سنتی خریداری شدند، بسیار مشابه بود اما میزان امانت کتابهای مشتری محور بسیار بیشتر است.

1. Laksmi
2. Roman, S. and Fiore
3. Schroeder

با توجه به جایگاه ویژه مطالعه در توسعه فرد و اجتماع و علیرغم تلاشهای گسترده در زمینه ارتقاء وضعیت آن، هنوز در ایران فرهنگ مطالعه از وضعیت مطلوب و رضایت‌بخشی برخوردار نیست و این مسئله‌ای است که ذهن بسیاری از محققان و مسئولان فرهنگی کشور را مشغول کرده است و آنان را به چاره‌اندیشی واداشته است. شاید دلیل اصلی این عدم موفقیت، نگاه ساده و اجمالی به فرهنگ مطالعه است. مطالعه، درک مطالب نوشته شده (چاپی و الکترونیکی) بدون کمک دیگران و فرهنگ مطالعه، مجموعه‌ای از باورها، قوانین و رفتارهای گروههای انسانی در رابطه با موضوع مطالعه است.

این پژوهش راهی است برای سنجش میزان موفقیت نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌هایی که با صرف هزینه‌های زیاد انجام می‌گیرند و فرصتی است برای صرفه‌جویی در هزینه‌ها و طراحی برنامه‌های بهتر و مفیدتر. به عبارت دیگر، نتایج این پژوهش می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های آینده نهاد کتابخانه‌های عمومی مورد استفاده قرار گیرد. مسؤلان و کتابداران کتابخانه‌های عمومی نیز می‌توانند با بهره‌گیری از نتایج این پژوهش به طراحی و اجرای برنامه‌هایی جهت توسعه فرهنگ مطالعه در سطح کتابخانه خود اقدام نمایند. همچنین این نتایج می‌تواند در بهاء دادن به کتابخانه‌های عمومی در برنامه‌های توسعه‌ای کشور، به عنوان یک نمونه مؤثر واقع شده و به افزایش کمیت و بهبود کیفیت عملکرد کتابخانه‌های عمومی منجر شود.

اهداف پژوهش

هدف اصلی

ارزیابی خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز و تعیین نقش آن در توسعه فرهنگ مطالعه کودکان و نوجوانان

اهداف فرعی

- شناسایی انواع خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز
- تعیین میزان رضایت‌مندی و علاقه‌مندی کودکان و نوجوانان از ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز
- بررسی نقش خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در توسعه لایه باورها و ارزش‌های فرهنگ مطالعه
- بررسی نقش خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در توسعه لایه قواعد و هنجارهای فرهنگ مطالعه
- بررسی نقش خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در توسعه لایه تظاهرات و جلوه‌های فرهنگ مطالعه

پرسش‌های پژوهش

۱. چه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز ارائه می‌شود؟

۲. میزان رضایت‌مندی و علاقه‌مندی کودکان و نوجوانان از ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز چگونه است؟

۳. از دیدگاه کاربران(کودکان و نوجوانان) تا چه حد کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در بهبود باورهای آنان نسبت به مطالعه و عناصر مرتبط با آن و تبیین ارزش‌های مطالعه مؤثر واقع شده است؟

۴. از دیدگاه کاربران(کودکان و نوجوانان) تا چه میزان کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در اجرای قواعد و راهکارهای توسعه فرهنگ مطالعه مؤثر واقع شده‌اند؟

۵. از دیدگاه کاربران(کودکان نوجوانان) کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز تا چه حد موجب بهبود لایه‌های جلوه‌های فرهنگ مطالعه در میان نوجوانان خود شده‌اند؟

روش‌شناسی

این پژوهش کاربردی و از رویکرد ترکیبی استفاده شد. جامعه آماری، طبق آمار دریافتی از اداره کل کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در تاریخ ۱۳۹۵/۰۴/۰۴ استان آذربایجان شرقی(تبریز) با زیر پوشش قرار دادن ۲۰ کتابخانه نهادی در مرکز و ۸۱ کتابخانه نهادی در حومه شهرستان که در مجموع دارای ۱۰۱ کتابخانه عمومی است. تعداد کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز محدود بودند همه ۲۰ کتابخانه عمومی شهر تبریز مورد مطالعه قرار گرفت و به دلیل محدود بودن کتابخانه‌ها و مشخص نبودن تعداد کاربران استفاده کننده از خدمات جنبی نمونه‌گیری صورت نگرفت. در بخش کمی پژوهش از پرسش‌نامه محقق ساخته که روایی آن توسط متخصصان و پایایی آن از بااستفاده از آزمون آلفای کرونباخ مورد تأیید قرار گرفت و سیاهه وارسی استفاده شد. پرسش‌نامه از سه بخش تشکیل شده است. بخش نخست، سؤالات مربوطه به ویژگی های فردی(جنس ، سال تحصیلی و مقطع تحصیلی)، بخش دوم سؤالات اصلی پژوهش است که برای تعیین میزان رضایت مندی کودکان و نوجوانان توسط خود محقق براساس مبانی نظری و مطالعه متون تدوین گردید. در این بخش از طیف لیکرت به عنوان مقیاس پاسخ گویی استفاده شد. بخش سوم یک سؤال به صورت پرسش باز است. بخش چهارم شامل ۵۰ سؤال و بر مبنای هدف‌ها، و سؤال‌های پژوهش تدوین گردید. به منظور سنجش نقش خدمات کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در سه لایه فرهنگ مطالعه، براساس طیف لیکرت (خیلی زیاد نمره ۵، زیاد نمره ۴ متوسط نمره ۳، کم نمره ۲ و خیلی کم نمره ۱) طراحی شد. برای لایه باورها از ۱۹ گویه، لایه قواعد از ۱۳ گویه و لایه جلوه‌ها از ۱۸ گویه استفاده شد.

پرسش‌نامه در بین مراجعان کودک و نوجوان پایه‌های اول، دوم و سوم راهنمایی و پایه اول و دوم دبیرستان توزیع شد و پس از پیگیری‌های مکرر ۲۷۶ گردآوری شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس[1] و روش‌های آماری توصیفی و استنباطی استفاده شد. برای ارائه آمار توصیفی از معیارهای آماری فراوانی، انحراف استاندارد، واریانس و میانگین و برای آمار استنباطی از آزمون تی یک نمونه ای، اندازه‌های تکراری و تی دو نمونه ای مستقل و تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شد.

یافته‌ها

در تحلیل داده‌های پرسش‌نامه ابتدا مشخصات جمعیت شناختی پاسخ‌گویان ارائه می‌شود. توزیع فراوانی جنس پاسخ دهندگان از میان ۲۷۶ پاسخگو به پرسش‌نامه‌ها ۱۱۹ نفر جنس مذکر و ۱۵۷ نفر مونث بودند. از نظر مقطع تحصیلی، پاسخ‌دهندگان به ترتیب این چنین است، اول راهنمایی ۱۱/۵۹درصد، دوم راهنمایی ٪۲۱/۳۸ ، سوم راهنمایی ٪۱۷/۰۲ ، اول دبیرستان ٪۲۳/۱۹ ، دوم دبیرستان ۲۶/۸۲درصد بودند. توزیع فراوانی معدل پاسخ‌گویان پرسش‌نامه بین از ۱۹ و بالاتر تا ۱۴ و بالاتر به ترتیب بین ۴۷/۱۰درصد و ۱۰/۸۸درصد است

در این تحقیق و در پاسخ به پرسش اول که همان انواع خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌ها و هدف از این گونه برنامه‌ها و طریقه اطلاع‌رسانی آنها چگونه بود؟

با استفاده از دو طریق ذیل اطلاعات تکمیل گردید. هم از روش سیاهه وارسی (تهیه لیست برنامه‌های جنبی از اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان آذربایجان شرقی و بررسی آنها) و هم از طریق مصاحبه با مدیران و کتابداران استفاده شد. تکمیل اطلاعات در مرحله دوم، بیشتر در جهت آگاه شدن از برنامه‌ها و خدمات جنبی بود که علاوه بر لیست سیاهه وارسی در کتابخانه‌ها ارائه شده بود. در پژوهش انجام گرفته و در پاسخ به پرسش اول تحقیق نتایج زیر به دست آمد.

آموزش قرآن ۱۵/۷۸درصد، داستان نویسی ۸۹/۴۷درصد، مسابقه کتابخوانی و نقاشی ۱۰۰درصد، مطالعه در تابستان ۳۶/۸۵درصد، جشن و مراسم مذهبی ۳۱/۵۷درصد، کانون ادبی ۸۹/۴۷درصد، قصه گویی ۶۸/۴۲ درصد، تازه های کتاب ۷۸/۹۴ درصد، نمایشگاه کتاب ۸۴/۲۲ درصد، گروه کتابخانه ۱۰/۵۳ درصد در کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز ارائه می‌شود. برنامه مشاوره، آموزش زبان انگلیسی، مهارت

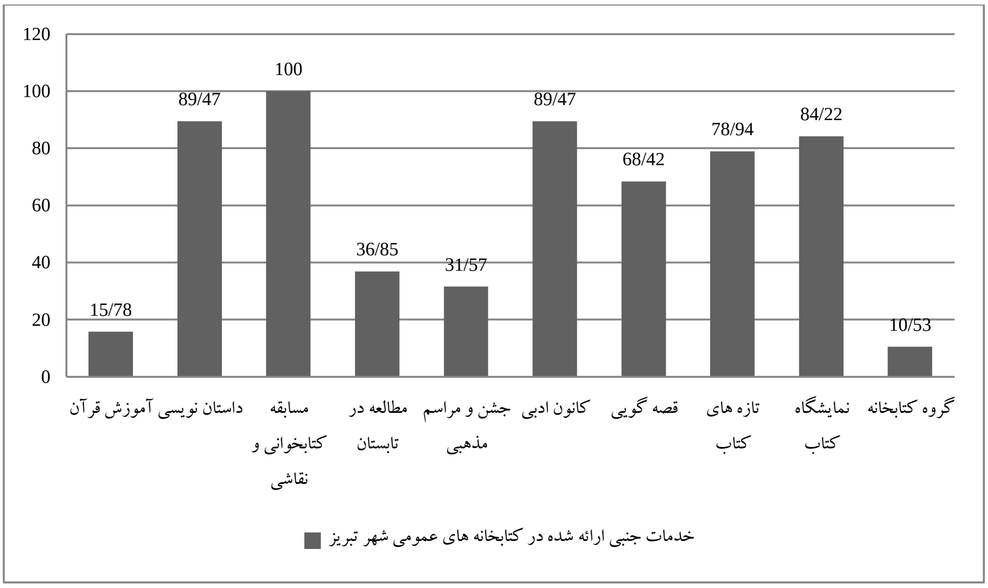
1. SPSS

زندگی، نمایش فیلم، اجرای تئاتر، کنسرت، گروه سرود، پخش کارتون، در هیچ کدام از کتابخانه‌های تحت پوشش نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور وجود ندارد.

در پاسخ به این سؤال که چگونه از خدمات جنبی کتابخانه آگاه می‌شوید. نتایج به دست آمده چنین است. آگاه شدن از طریق مدرسه۳۷/۳۱درصد، از طریق کتابخانه۳۰/۷۹درصد، از طریق پیامک ۱۵/۲۲درصد، از طریق تبلیغات۶/۱۵درصد، و از طریق مدرسه و کتابخانه۱۰/۵۲درصد. اطلاع‌رسانی از طریق مدرسه بیشترین درصد را شامل می‌شود و دلیل آن هم وجود برنامه‌های است که مدارس برای بازدید از کتابخانه در برنامه خود دارند و هم گروه‌هایی که از طرف کتابخانه به مدرسه می‌روند و دانش‌آموزان را ثبت نام رایگان می‌کنند که کتابداران در مصاحبه‌هایشان ذکر کردند.

در پاسخ به سؤال هدف شما از شرکت در برنامه‌های جنبی چیست؟ پاسخ‌ها چنین است ۳۲/۹۷درصد سرگرمی، آشنایی با کتابها ۱۳/۰۴درصد، شرکت در کارهای گروهی و آشنایی با کتابها ۳۹/۴۹درصد است.

در پاسخ به سؤال هدف شما از شرکت در برنامه‌های جنبی چیست؟ پاسخ ها چنین است ۳۲/۹۷درصد سرگرمی، آشنایی با کتاب‌ها ۱۳/۰۴درصد، شرکت در کارهای گروهی و آشنایی با کتاب‌ها ۳۹/۴۹درصد است.

نمودار ۱. درصد فراوانی انواع خدمات جنبی در کتابخانه‌ها

پرسش دوم: میزان رضایت‌مندی و علاقه‌مندی کودکان و نوجوانان از خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی ارائه می‌شود چقدر است؟

در پاسخ به سؤال دوم نتایج حاصل از پرسش‌نامه چنین است: ۷۳/۱۸درصد از پاسخ‌گویان از برنامه‌ها مطلع بودند، ۲۶/۸۲درصد از پاسخ‌گویان از خدمات جنبی مطلع نبودند یا از این برنامه‌ها استفاده نمی‌کردند. در مصاحبه کوتاهی که با آنها به عمل آمد دلیل استفاده نکردن از خدمات جنبی را علاقه نداشتن به شرکت در برنامه‌ها و نداشتن وقت کافی برای شرکت در این برنامه‌ها ذکر می‌کردند.

میزان علاقه مندی به شرکت در هر یک از خدمات جنبی آموزش قرآن، نمایش فیلم، گروه سرود، شرکت در سخنرانی و مراسم مذهبی، پخش کارتون، مسابقات کتابخوانی و نقاشی و نمایشگاه کتاب و کتابخانه در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. میزان علاقه‌مندی به شرکت در برنامه‌های جنبی

آیتم های میزان علاقه مندی		بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
آموزش قرآن	تعداد	۲۵	۵۶	۱۰۶	۳۴	۵۵
	درصد	۹/۰۵	۲۰/۲۸	۳۸/۴۰	۱۲/۳۱	۱۹/۹۲
نمایش فیلم و کارتون	تعداد	۴	۱۷	۹۰	۷۹	۸۶
	درصد	۱/۴۴	۶/۱۵	۳۲/۶۰	۲۸/۶۲	۳۱/۱۵
سخنرانی‌ها و جشن‌ها	تعداد	۱۷	۲۰	۹۰	۶۵	۸۴
	درصد	۶/۱۵	۷/۲۴	۳۲/۶۰	۲۳/۵۵	۳۰/۴۳
برنامه قصه‌گویی	تعداد	۱۷	۴۲	۹۲	۶۰	۶۵
	درصد	۶/۱۵	۱۵/۲۱	۳۳/۳۳	۲۱/۷۳	۲۳/۵۵
مسابقات کتابخوانی و نقاشی	تعداد	۵۰	۲۳	۴۳	۶۸	۹۲
	درصد	۱۸/۱۱	۸/۳۳	۱۵/۵۷	۲۴/۶۳	۳۳/۳۳
نمایشگاه کتاب و کتابخانه	تعداد	۴۹	۳۹	۴۶	۵۳	۹۲
	درصد	۱۷/۷۵	۱۴/۱۳	۱۶/۶۶	۱۹/۲۰	۳۳/۳۳

میزان رضایت از شرکت در هر کدام از خدمات جنبی، آموزش قرآن، نمایش فیلم، گروه سرود، شرکت در سخنرانی و مراسم مذهبی، پخش کارتون، مسابقات کتابخوانی و نقاشی و نمایشگاه کتاب و کتابخانه در جدول (۲)آمده است. بهترین وضعیت مربوط به نمایشگاه کتاب و کتابخانه است که در مجموع حدود ۳۹/۴۹درصد پاسخ‌گویان زیاد یا بسیار زیاد از آن راضی بوده‌اند.

جدول ۲. میزان رضایت‌مندی از شرکت در برنامه‌های جنبی

آیتم های میزان رضایت مندی		استفاده نکردم	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
مسابقات کتابخوانی	تعداد	۴	۱۱	۸	۷۸	۸۲	۹۴
	درصد	۱/۴۴	۳/۹۸	۲/۸۹	۲۸/۲۶	۲۹/۷۱	۳۴/۰۵
آموزش قرآن	تعداد	۱۷۶	۱۸	۱۷	۲۳	۱۹	۲۳
	درصد	۶۳/۷۶	۶/۵۲	۶/۱۵	۸/۳۳	۶/۸۸	۸/۳۳
نمایش فیلم و کارتون	تعداد	۱۵۶	۷۰	۲۸	۰	۱/۸۱	۱۷
	درصد	۵۶/۵۲	۲۵/۳۶	۱۰/۱۴	۰	۶/۸۸	۶/۱۵
سخنرانی‌ها و جشن‌ها	تعداد	۱۰۶	۱۷	۹۴	۲۳	۱۷	۱۹
	درصد	۳۸/۴۰	۶/۱۵	۳۴/۰۵	۸/۳۳	۶/۱۵	۶/۸۸
برنامه قصه گویی	تعداد	۲	۱۷	۳۳	۴۹	۸۲	۹۳
	درصد	۰/۷۲	۶/۱۵	۱۱/۹۵	۱۷/۷۵	۲۹/۷۱	۳۳/۶۹
مسابقات نقاشی	تعداد	۰	۲۳	۱۹	۴۶	۸۲	۱۰۶
	درصد	۰	۸/۳۳	۶/۸۸	۱۶/۶۶	۲۹/۷۱	۳۸/۴۰
نمایشگاه کتاب و کتابخانه	تعداد	۱۱	۱۳	۲۰	۳۰	۹۳	۱۰۹
	درصد	۳/۹۸	۴/۷۱	۷/۲۴	۱۰/۸۶	۳۳/۶۹	۳۹/۴۹

پرسش سوم: این تحقیق از دیدگاه کودکان و نوجونان تا چه حد خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در بهبود باورهای آنان نسبت به مطالعه و عناصر مرتبط به آن و تبیین ارزش‌های مطالعه مؤثرند؟

برای اینکه مطالعه در افراد به صورت یک عادت درآید و انجام آن بخشی از امور روزانه تلقی شود، باید باور و نگرش آنان به سمت سودمندی مطالعه جهت پیدا کند و ارزش‌های مطالعه برای آنان نمایان شود. چون افراد برای انجام اموری که برایشان سود و فایده دارد، تلاش بیشتری می‌کنند. شاید مؤثرترین نقش نهادهای مسئول در امر ترویج مطالعه را بتوان همین تغییر نگرش نسبت به مطالعه، جهت دادن باورها به سمت سودمندی آن و شناخت ارزش‌های مطالعه دانست. کتابخانه‌های عمومی نیز که یکی از این نهادها می‌باشند، از طریق کتابداران، مجموعه، تبلیغات و ارائه خدمات عمومی و جنبی می‌توانند این نقش را ایفا کنند.

یافته‌ها نشان داد که ایجاد انگیزه برای مطالعه با برگزاری برنامه های قصه گویی **۷۹/۲**درصد و اشتیاق بیشتر به مطالعه با راهنمایی‌های کتابداران بخش خدمات جنبی با **۵۹**درصد از دیدگاه پاسخگویان به ترتیب بیشترین و کمترین تأثیر را در بهبود باورهای پاسخ‌گویان از مطالعه و عناصر مرتبط با آن و تبیین ارزش‌های مطالعه دارند. نشان می‌دهد که خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی با میانگین **۳/۵۸** یا

۷۱/۶درصد بالاتر از حد متوسط در جهت دادن باورهای کاربران از مطالعه و عناصر مرتبط با آن و نشان دادن ارزش‌های مطالعه مؤثرند.

جدول ۳. توزیع فراوانی و میانگین گویه‌های مربوط به نقش خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در لایه باورها

گویه‌ها	تعداد	میانگین	درصد
اشتیاق بیشتر به مطالعه با راهنمایی‌های کتابداران بخش خدمات جنبی	۲۷۶	۲/۹۵	۵۹
روشن شدن اهمیت و ارزش مطالعه با راهنمایی‌های کتابداران بخش خدمات جنبی	۲۷۴	۲/۹۹	۵۹/۸
پی بردن به سودمندی مطالعه با خواندن کتاب پیشنهادی کتابدار	۲۶۸	۳/۲۵	۶۵
علاقه‌مند شدن به کتابخانه با مشاهده فعالیت‌های متنوع کتابداران	۲۶۱	۳/۴۵	۶۹
لذت‌بخش شدن محیط کتابخانه با برخورد خوب کتابداران یخش خدمات جنبی	۲۷۵	۳/۵۹	۷۱/۸
برابری در استفاده از خدمات جنبی کتابخانه با برخورد متواضع کتابدارن با کودکان و نوجوانان	۲۵۸	۳/۶۰	۷۱
علاقه بیشتر به مطالعه به دلیل تنوع مجموعه منابع به ویژه تنوع خدمات جنبی	۲۶۴	۳/۴۹	۶۷/۴
اشتیاق به کسب علم با مطالعه منابع کتابخانه	۲۶۲	۳/۷۲	۷۴/۴
ایجاد انگیزه برای مطالعه با برگزاری مسابقات کتابخوانی	۲۷۶	۳/۸۶	۷۷/۲
تبدیل کتابخانه به محیطی دلچسب با برگزاری جلسات کانون ادبی	۲۵۱	۳/۶۶	۷۳/۲
اطلاع از انتشار کتاب‌های جدید با برگزاری نمایشگاه‌های کتاب	۲۷۰	۳/۷۵	۷۵
آگاهی از ارزش‌های مطالعه با پوسترهای نصب شده در کتابخانه	۲۴۳	۳/۷۲	۷۴/۴
ایجاد انگیزه برای مطالعه با برگزاری برنامه های قصه‌گویی	۲۷۶	۳/۹۶	۷۹/۲
تبدیل کتابخانه به محل کسب اطلاعات و اخبار با وجود دسترسی به اینترنت	۲۷۱	۳/۷۳	۷۴/۶
علاقه بیشتر به مطالعه به دلیل دسترسی به کتاب‌ها در تازه‌های کتاب برای کودکان و نوجوانان	۲۷۳	۳/۶۶	۷۳/۲
تبدیل کتابخانه به محل کسب اطلاعات و اخبار با وجود نشریات کودکان و نوجوانان	۲۶۰	۳/۱۸	۶۳/۶
ایجاد انگیزه برای مطالعه با برگزاری مسابقات داستان‌نویسی	۲۷۶	۳/۸۱	۷۶/۲
ایجاد انگیزه برای مطالعه با برگزاری برنامه مطالعه در تابستان	۲۷۶	۳/۸۸	۷۷/۶
ایجاد انگیزه برای مطالعه با برگزاری برنامه اجرای نمایش از کتاب‌های مطالعه‌شده	۲۷۶	۳/۹۵	۷۹

پرسش چهارم: از دیدگاه کودکان و نوجوانان تا چه میزان خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در اجرای قواعد و راهکارهای توسعه فرهنگ مطالعه مؤثر واقع شده‌اند؟

برای سنجش میزان موفقیت خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در اجرای قواعد و راهکارهای توسعه فرهنگ مطالعه از داده‌های مربوط به ۱۳ گویه پرسش‌نامه استفاده شد.(جدول ۴). یافته‌ها نشان می‌دهد کتابخانه‌های عمومی اطلاع‌رسانی در زمینه مکان و زمان برگزاری برنامه مسابقات نقاشی با میانگین ۳/۹۷درصد (۷۹/۴درصد) و با اطلاع‌رسانی در زمینه مکان و زمان برگزاری پخش کارتون و فیلم

با میانگین ۲/۸۸درصد (۵۷/۶درصد) از دیدگاه پاسخ‌گویان به ترتیب بیشترین و کمترین نقش را در اجرای قواعد و راهکارهای توسعه فرهنگ مطالعه ایفا می‌کنند.

نتایج نهایی مربوط به لایه قواعد نشان می‌دهد که خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی (با میانگین۳/۵۱درصد یا ۷۰/۲درصد) تقریباً در حد متوسط، در توسعه لایه قواعد و هنجارهای فرهنگ مطالعه نقش دارد.

جدول٤. توزیع فراوانی و میانگین گویه‌های مربوط به نقش خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در لایه قواعد

گویه‌ها	تعداد	میانگین	درصد
آگاهی از وجود گروه‌های کتابخانه‌ای	۲۷۶	۳/۰۹	۶۱/۸
آگاهی از وجود برنامه‌های تازه‌های کتاب	۲۴۱	۳/۹۴	۷۸/۸
اطلاع‌رسانی در زمینه مکان و زمان برگزاری برنامه جشن‌ها	۲۶۳	۳/۶۲	۷۲/۴
اطلاع‌رسانی در زمینه مکان و زمان برگزاری برنامه سخنرانی‌ها	۲۵۸	۳/۱۱	۶۲/۲
اطلاع‌رسانی در زمینه مکان و زمان برگزاری برنامه مسابقات نقاشی	۲۷۶	۳/۹۷	۷۹/۴
اطلاع‌رسانی در زمینه مکان و زمان برگزاری برنامه داستان‌نویسی	۲۷۶	۳/۹۵	۷۹
اطلاع‌رسانی در زمینه مکان و زمان برگزاری برنامه آموزش قرآن	۲۶۶	۳/۹۱	۷۸/۲
اطلاع‌رسانی در زمینه مکان و زمان تشکیل کانون های ادبی	۲۳۱	۲/۹۵	۵۹
اطلاع‌رسانی در زمینه مکان و زمان برگزاری برنامه قصه‌گویی	۲۴۸	۳/۴۸	۶۹/۶
اطلاع‌رسانی درزمینه برگزاری نمایشگاه‌های کتاب در کتابخانه	۲۷۶	۳/۹۵	۷۹
انجام تبلیغات در زمینه برگزاری مسابقات کتابخوانی	۲۷۶	۳/۸۸	۷۷/۶
اطلاع‌رسانی در زمینه مکان و زمان برگزاری پخش کارتون و فیلم	۲۵۹	۲/۸۸	۵۷/۶
آگاهی از وجود کانون‌های ادبی در کتابخانه	۲۵۹	۲/۹۰	۵۸

از دیدگاه کودکان و نوجوانان، نقش خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز تا چه حد موجب بهبود لایه جلوه‌های فرهنگ مطالعه در میان کاربران خود شده‌اند؟

برای سنجش تأثیر نقش خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در توسعه لایه جلوه‌های فرهنگ مطالعه، از داده‌های مربوط به ۱۸گویه پرسش‌نامه استفاده شد(جدول ۵). یافته‌ها نشان می‌دهد کتابخانه‌های عمومی مورد مطالعه، افزایش میزان مراجعه به کتابخانه با برگزاری مسابقات کتابخوانی در کتابخانه با میانگین(۳/۹۸درصد یا ۷۹/۶درصد) و افزایش میزان مطالعه به دلیل تبلیغ کتابهای مفید در کتابخانه با میانگین (۲/۹۴درصد یا ۵۸/۸درصد) از دیدگاه پاسخگویان به ترتیب بیشترین و کم ترین نقش را در توسعه لایه جلوه‌های فرهنگ مطالعه ایفا می‌کنند.

به طور کلی یافته‌ها نشان می‌دهد که خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی با میانگین(۳/۴۴درصد یا ۶۸/۸درصد) در حد متوسط موجب بهبود لایه جلوه‌ها و تظاهرات فرهنگ مطالعه می‌شوند.

جدول ۵. گویه‌های مربوط به نقش خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در لایه جلوه‌ها

گویه‌ها	تعداد	میانگین	درصد
افزایش میزان مطالعه به دلیل تبلیغ کتابهای مفید در کتابخانه	۲۷۵	۲/۹۴	۵۸/۸
افزایش میزان مراجعه به کتابخانه به دلیل محیط آرام و مناسب آن برای مطالعه	۲۵۱	۳/۰۸	۶۱/۶
افزایش میزان مطالعه با برگزاری مسابقات کتابخوانی در کتابخانه	۲۷۶	۳/۹۷	۷۹/۴
افزایش میزان مراجعه به کتابخانه با برگزاری مسابقات کتابخوانی در کتابخانه	۲۷۶	۳/۹۸	۷۹/۶
افزایش میزان مطالعه با شرکت در جلسات کانون‌های ادبی برپا شده توسط کتابخانه	۲۴۹	۲/۹۵	۵۹
افزایش میزان مراجعه به کتابخانه به دلیل برگزاری نمایشگاه کتاب به مناسبت‌های مختلف در کتابخانه	۲۶۷	۳/۹۵	۷۹
افزایش میزان مطالعه با برگزاری برنامه‌های داستان نویسی در کتابخانه	۲۶۰	۳/۸۹	۷۷/۸
افزایش میزان مطالعه با برگزاری برنامه‌های قصه‌گویی در کتابخانه	۲۴۱	۳/۹۱	۷۸/۲
افزایش میزان مطالعه با برگزاری برنامه‌های تازه‌های کتاب در کتابخانه	۲۵۳	۳/۶۹	۷۳/۸
افزایش میزان مراجعه به کتابخانه با برگزاری مسابقات نقاشی در کتابخانه	۲۶۹	۳/۴۹	۶۹/۸
افزایش میزان مراجعه به کتابخانه با برگزاری برنامه‌های داستان نویسی در کتابخانه	۲۷۲	۳/۵۰	۷۰
افزایش میزان مراجعه به کتابخانه با برگزاری برنامه‌های تازه های کتاب در کتابخانه	۲۷۴	۳/۴۹	۶۹/۸
افزایش میزان مراجعه به کتابخانه با برگزاری برنامه‌های قصه گویی در کتابخانه	۲۶۵	۳/۴۸	۶۹/۶
افزایش میزان مراجعه به کتابخانه با برگزاری جشن‌ها و سخنرانی‌ها در کتابخانه	۲۷۱	۳/۴۳	۶۸/۶
افزایش میزان مراجعه به کتابخانه با برگزاری برنامه‌های آموزش قرآن در کتابخانه	۲۶۲	۳/۱۸	۶۳/۶
افزایش میزان مراجعه به کتابخانه با برگزاری تشکیل کانون‌های ادبی در کتابخانه	۲۶۷	۳/۰۳	۶۰/۶
افزایش تعداد دفعات امانت با راهنمایی‌های کتابداران	۲۶۳	۳/۰۱	۶۰/۲
افزایش میزان مراجعه به کتابخانه به دلیل دسترسی آسان به نشریات و روزنامه‌های کودکان و نوجوانان در کتابخانه	۲۶۸	۲/۹۵	۵۹

نتیجه‌گیری

مطالعه و کتابخوانی یکی از شاخص‌های سنجش پیشرفت یک ملت است. مطالعه موجب شکوفایی استعدادها، بهبود نگرش و تغییر رفتار افراد یک جامعه می‌شود. برای گام گذاشتن در مسیر پیشرفت و توسعه همه جانبه، نهادهای مختلفی در یک جامعه تلاش می‌کنند. کتابخانه‌های عمومی نیز با ترویج فرهنگ مطالعه سهم خود را در این توسعه ایفا می‌کنند. در این پژوهش به بررسی میزان موفقیت خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگ مطالعه کودکان و نوجوانان پرداخته شد.

باتوجه‌به یافته‌های به‌دست‌آمده، خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در اکثر کتابخانه‌ها در سطح پایینی ارائه می‌شود و تنها برنامه‌ای که به صورت کامل در تمام کتابخانه‌ها اجرا و ارائه می‌شود، برنامه مسابقات نقاشی است که اجرای آن در کتابخانه‌ها از سوی نهاد الزامی هست. همچنین میزان علاقه‌مندی برای شرکت در برنامه‌های مربوط به نمایشگاه کتاب و مسابقات کتاب‌خوانی و نقاشی و نمایش فیلم و کارتون است؛ ولی برنامه نمایش فیلم و پخش کارتون در هیچ‌کدام از کتابخانه‌ها ارائه نمی‌شود و دلیل آن هم نبود امکانات و فضای مناسب برای پخش فیلم و کارتون هست

در ادامه تحقیق که نقش خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر در گسترش فرهنگ مطالعه کودکان و نوجوانان تا چه اندازه نقش داشته است، می‌توان نتیجه گرفت که کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز از شکل سنتی کتابخانه، که وظیفه اصلی آن ارائه خدمات امانت بود، فاصله گرفته‌اند و توانسته‌اند تا حدودی به یکی از نهادهای تأثیرگذار بر فرهنگ مطالعه جامعه تبدیل شوند. خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی حتی سعی کرده‌اند باور و نگرش کودکان و نوجوانان خود را نسبت به مطالعه بهبود بخشند و در واقع نقش خود را در توسعه فرهنگ مطالعه از زیربنا آغاز کرده‌اند. در مرحله بعد، این کتابخانه‌ها با ارائه و اجرای کم و بیش قواعد و راهکارهای توسعه فرهنگ مطالعه، تلاش نموده‌اند در افزایش سرانه مطالعه در کشور، سهم خود را ایفا کنند. گرچه در ادامه، یافته‌های این پژوهش نشان داد که نقش این کتابخانه‌ها در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران، کمتر از حد مطلوب بود.

کتابخانه‌های عمومی می‌توانند با گسترش و اجرای مناسب قواعد و راهکارهای فرهنگ مطالعه، باورها و نگرش افراد را نسبت به مطالعه بهبود بخشند و با بهبود نگرش باعث بهبود عملکرد و توسعه لایه جلوه‌ها شوند. نتایج پژوهش کلانو و نومن (۲۰۰۱) مؤید خوبی برای این موضوع است. آنها در پژوهش خود به این تنیجه رسیدند که خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی ایالت پنسیلوانیا[1] مانند برنامه‌های خلاصه‌گویی و قصه‌خوانی در کودکان ایجاد انگیزه برای مطالعه می‌کند و نه تنها کودکان بلکه والدین و پرستاران آنان را نیز به کتابخانه می‌کشاند. کودکانی که در برنامه‌های خلاصه‌گویی شرکت می‌کنند، نسبت‌به بقیه کودکان، مهارت‌های خواندن را بهتر کسب می‌کنند و بیشتر به کتابخانه مراجعه می‌کنند. طبق یافته‌های آنان، خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی ای ایالت به‌خوبی اجرا می‌شود و این خدمات در توسعه لایه باورها و جلوه‌های فرهنگ مطالعه نیز نقش دارند.

1. Pennsylvania

شاید بتوان این‌گونه نتیجه گرفت که بیشتر مشکل در زمینه عدم موفقیت کامل کتابخانه‌های عمومی در ترویج فرهنگ مطالعه به لایه قواعد و هنجارها بر میگردد. در این لایه فرهنگ مطالعه، مشکل یا به نوع قواعد و راهکارها بر می‌گردد و یا به شیوه اجرای آنها. برای رفع این مشکل بهتر است تمهیداتی صورت پذیرد. در واقع ارائه خدمات جنبی با کیفیت بهتر و کمیت بیشتر در کتابخانه‌های عمومی موجب ایجاد انگیزه مطالعه در کودکان و نوجوانان و افزایش میزان مطالعه آنها و مراجعه آنها به کتابخانه‌ها می‌شود. به عبارت دیگر، توسعه لایه قواعد فرهنگ مطالعه در کتابخانه‌های عمومی منجر به توسعه لایه باورها و جلوه‌های فرهنگ مطالعه می‌شود. بنابراین لازم است در کتابخانه‌های عمومی به خدمات جنبی بهای بیشتری داده شود.

فهرست منابع

بلینگتون، روزاموند؛ استرابریج، شیلا؛ گرین‌سایدز، لنور؛ فیتزسیمونز، آنت. (۱۳۸۰). *فرهنگ و جامعه:جامعه شناسی فرهنگی* (فریبا عزبدفتری، مترجم). تهران: نشر قطره.

بیرانوند، علی. (۱۳۸۹). جزوه درسی کتابخانه‌های عمومی و توسعه فرهنگی. دانشگاه پیام‌نور. بازیابی شده از http://www.google.com/url?sa=tq

جوکار، عبدالرسول؛ کرمی، باباجان. (۱۳۸۰). بررسی میزان مطالعه و کتابخوانی فرزندان شاهد شیرازی در مدارس متوسطه شاهد و دانشگاههای دولتی شیراز و ارائه راهکارهای مناسب در تقویت آن. *دانشور: دوماهنامه علمی پژوهشی دانشگاه شاهد*، ۹(۳۶)، ۴۴-۳۵

دهقانی، حکیمه؛ هاشم‌زاده، محمدجواد؛ نوکاریزی، محسن. (۱۳۹۴). نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۱(۲)، ۲۱۷-۲۳۴

سالاری، محمود. (۱۳۹۱). *واکاوی و تبیین عوامل عمده مؤثر بر فرهنگ مطالعه در ایران و ارائه مدلی مناسب برای توسعه آن* (پایان‌نامهٔ دکتری). دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.

شعبانی، احمد؛ فاضل، مرتضی. (۱۳۸۱). مطالعات غیردرسی دانش‌آموزان دوره متوسطه و شناسایی عوامل مؤثر بر آن از نظر دانش‌آموزان در شهرستان شهرضا. *فصلنامه کتاب*،۱۳(۲)، ۵۶-۴۷

عباداللهی،نوراله. (۱۳۸۲). خدمات و اهمیت کتابخانه‌های عمومی. *فصلنامه پیام کتابخانه*، ۱۳(۳و۴)، ۱۵-۲۲.

مزینانی،علی. (۱۳۹۲) *کتابخانه و کتابداری*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

Brendtson, M. (2002). The information in public libraries- just a tool, but what a tool. Papeer presented at the *Conference of public library*, Valencia.

Pierre, B. (1989). Le sens pratique. Paris, Les éditions de Minuits

Celano, D., & Neuman, S.B. (2001). The role of public libraries in children's literacy development: An evaluation report. Harrisburg, PA: Pennsylvania Library Association.

Dent, V. & Yannotta, L. (2005). A Rural Community Library in Africa: A Studyof its Use and Users. *Libri*, 55(1), 39-55.

Laksmi, S. S. (2007). The effectiveness of reading habit promotion in public libraries of DKI Jakarta province. Paper presented at *The International Conference on Libraries, Information and Society*, 26-27 June 2007, Petaling Jaya, Malaysia.

Ocanlokun, S. A. (1999). Strategy for Effective Reading Environment for the Nigerian Society. *Gate way Library Journal*, 2, 1-8.

Roman, S. & Fiore, C. D. (2010). Do public library summer reading program close the achivment gaps. *Children & Libraries: The Journal of the Association for Library*, 8(3), 27-31.

Schroeder, R. (2012). When patrons call the shots: Patron-driven acquisition at Brigham Young University. *Collection Building*, 31(1), 11-14.